

KODĖL AŠ LANKAUSI ARCHEOLOGIJOS MUZIEJUOSE

„Ką mums, skaitant minezingerių eiles ir turnyrų aprašymus, padės visas istorinių detalių žinojimas ir gyvas jų įsivaizdavimas, jei nematome šviesių ir tamsių akių, lyg žuvėdros skrydžio nubrėžtų antakių ir siaurų kaktų, jau keli šimtmečiai pavirtusių dulkėmis, o kitados buvusių svarbesnių už visą literatūrą, kuri išliko tarytum griuvusių krūva“ (Huizinga 1996, p. 96).

Dramatiškas Johano Huizingos istorinio pažinimo ribotumo išpažinimas žymiajame jo veikalė tinka ir archeologijai – menui surasti ir suprasti tai, ką pražioopsojo sunaikinti laikas, nukišęs po žeme arba po vandeniu, nusviedęs į vėlesnių epochų užkaborius. Tiesa, tekstai pačia savo prigimtimi yra supratimo materija, sulipdyta praeities žmonių dalytis prasmėmis ir reikšmėmis bei atiduodanti jas istorikui, o archeologo materija nebyli net keleriopai. Dažnai tai yra tobulai anonimiškas radinys: nežinome, nei kas jį sukūrė, nei kas buvo jo savininkas, nei kokia buvo jo ekonominė ar simbolinė vertė, kartais net nelabai įsivaizduojame, kokią atliko funkciją. Taip pat labai dažnai archeologinis radinys neprabyła, nes jo reikšmė ir prasmė galėjo egzistuoti tik tol, kol egzistavo ta kasdienė tvarka, kurioje jis dar buvo daiktas. Žinoma, ir tekstai – „rašytiniai šaltiniai“ – yra tokie patys išnykusios tikrovės radiniai, tačiau savo semantika jie net pavieniui aprėpia bent nedidelę praeities teritoriją aplinkui save, o pašviesdami taką link kitų tekstų padeda istorikui bent apgraiptomis klydinėti būtovės painiavoje, tuo metu archeologinis radinys, kartais net ištisi radinių masyvai gali gluminti akliniu nekontekstualumu.

Tokia yra, pavyzdžiui, Močė civilizacijos, išplitusios ir pranykusios siaurame Ramiojo vandenyno

pakrantės lope dabartinės Peru teritorijoje I tūkst. m. po Kr., keramika. Aukšto lygio materialiosios kultūros, socialinės organizacijos ir miestiškos sanklodos visuomenė nesikreipė į ateitį raštu: jos didžiausias palikimas – milžiniški antropomorfinės keramikos ašocių kiekiai, archeologų aptinkami kapavietėse. Akivaizdu, kad ašotinės žynių, karių bei įvairios viešojo ir privataus gyvenimo mizanscenų figūros vaizdavo jų savininkams gerai žinomus siužetus apie juos pačius ir jų dievus. Iš ašotinių figūrų ir iš kai kurių kitų archeologinių duomenų aišku, kad Močė buvo itin karinga visuomenė, nugalėtus priešus pasmerkdavusi kruviniems ritualams, tačiau šie siužetai yra negrįžtamai prarasti ir archeologinis radinys šiuo atveju yra tik daug didesnio spėjamo pasaulėvaizdžio užraktas (MacGregor 2010, p. 307–312).¹

O štai atvejais, kai paprasčiausia archeologinė materija tėra užuomina, tačiau kokia kvapą gniaužianti užuomina apie kultūrinio tęstinumo mastus, prieš kuriuos nublanksta visų civilizacijų trukmė! Tiriant Nadaouiyeh Aïn Askar archeologinę radavietę Sirijos dykumoje aptikta apie 10 000 rankinių kirtiklių – vienintelį akmeninį toje vietovėje apsistojusį *homo erectus* – *homo sapiens* – pirmtakų įrankį. Seniausi, pradėti gaminti maždaug prieš pusę milijono metų pr. Kr., kirtikliai buvo idealios formos ir simetrijos, nors tai nesujė su poreikiu gerinti funkcines jų savybes. Pastangos siekti formos tobulumo akivaizdžiai peržengė būtinybės tiesiog pasigaminti įrankį slenkstį ir reikalavo daugiau laiko bei itin kruopščios iš kartos į kartą perduodamos apdorojimo technikos.

Mokslininkai mano, kad tai yra viena iš ryškiausių ankstyvųjų meno, kaip siekio sužmoginti inertišką materiją, apraiškų. Tyrimai taip pat atskleidė, kad apie 400 000 m. prieš Kr. šios tobulos ir simetriškos formos galų gale pralaimėjo funkciniam

¹ Šiame buvusio ilgamečio Britų muziejaus (*British Museum*) direktoriaus bestseleryje žr. skyrelį „Moche Warrior Pot“.

Vyro, laikančio vaiką, figūrėlė rasta finikiečių šventvietėje Sidone. Fitzwilliam muziejaus Kembridže (*Cambridge*) eksponatas., objekto Nr. ANE.3.1916. © Fitzwilliam Museum, Cambridge.

efektyvumui – rankiniai kirtikliai gaminti ir toliau, tačiau jau ne taip atidžiai, nesirūpinant kaip anksčiau jų išvaizda, formos standartu, o tik parankumu (Lorblanchet, Bahn 2017, p. 107–108). Įspūdinga, kad nedidelė ikicivilizacinė žmogaus pirmtakų bendruomenė taip ilgai ir nuosekliai – šimtą tūkstančių metų, sugebėjo kultivuoti tam tikrą dailumo standartą, bet ne mažiau įspūdinga ir pati staiga šią

bendruomenę ištikusi estetinio skonio katastrofa, kurios aplinkybės niekada nebus išsiaiškintos.

Bet kokių atveju *homo erectus* iš Sirijos rankiniai kirtikliai yra ta anoniminė, nekontekstuali archeologinė materija, kuri užsimena apie daug sudėtingesnius socialinius ryšius bei daug įvairesnes bendradarbiavimo ir bendravimo, reikšmių ir prasmių rutinas, t. y. kultūrą plačiąja antropologine prasme, viršijančią įprastą sampratą apie pirmąsias žmogų ir kurstančią ją įsivaizduoti ar bent mėgautis jos nuojauta. Žinoma, rankiniai kirtikliai nepadės tos kultūros perskaityti, tačiau ši nuojauta pati savaime yra gardus nerimstančio proto malonumas, tokią archeologiška egzistencinio nustėrimo mankštelė.

Neabejotina, kad archeologinės materijos anonimiškumas ir nekontekstualumas yra viena iš tų faktologinių ribų, nubrėžiančių horizontą, už kurio neturėtų nuklysti joks mokslininkas. Vis dėlto kai kurie archeologai, kaip ir kai kurie istorikai, kartais už horizonto nuklysta ir aptinka savo genties trojas ir atlantidas, nes jiems atrodo, kad jų genčiai, kenčiančiai tapatybės tvermės išbandymus modernybėje, labai to reikia. Kiti archeologai pasilieka šiaurę horizonto ir dorai dirba mokslinį darbą, nekvaršindami dėl jų galvos nei sau, nei savo kenčiančiai genčiai.

Tačiau anonimiškumas ir nekontekstualumas suteikia dar vieno santykio galimybę. Archeologinis radinys – tai yra buvęs daiktas, praradęs savo tikrąją terpę, vis dar gyvena ir gyvena ne tik klasifikuojamo, datuojamo ir analizuojamo objekto, bet ir eksponato gyvenimą, ir tada jo anonimiškumas ir nekontekstualumas, jo jau nebuvimas daiktu virsta jo naujos individualybės šerdimi. Archeologinis radinys yra svarbus ne todėl, kad, kadaise būdamas daiktas, vienaip ar kitaip tarnavo žmonėms, ne vien todėl, kad iliustruoja, kaip nenumaldomai sklido žmogaus valia keisti save ir savo aplinką, o todėl kad jis tiesiog sugebėjo išlikti, nors buvo apleistas ir pamirštas, nors visų žmogaus sukurtų daiktų paskirtis yra suirti, o štai jis – buvęs daiktas – vis

dar priešinasi, o jo radimas ir įkalinimas muziejuje yra dar vienas kiek donkichotiškas mūsų bandymas pakovoti su laiku.

Archeologijos muziejus yra vieta, kur – paradoksaliai – tu gali atsidurti visai šalia supratimo horizonto: ne atsargiai ir racionaliai šiaip, kaip mokslininkas, ne toli anapus, kaip ideologinis šamanas, o visai šalia. Archeologiniai eksponatai atsiveria, tačiau atsiveria ne taip, kaip tekstai, kurių bylojimu minta istorikai, bet reikšmingai tylėdami.

Žiūrėdamas į vyro, nešančio vaiką, figūrėlę (žr. pav.), atsirandi visai šalia to, ką labai rūpėjo nulipdyti iš molio ne pačių mikliausių rankų finikiėčiui VIII–VII amžiuje pr. Kr. Esi arti, nors nežinai, kokią *conditio humana* banalybę matai – nelaimės genamo pabėgėlio dalią, netektį ar tiesiog tėvišką globą. Ir pamanai, jog iš esmės visi tie žygdarbiai ir niekšybės, karai ir taikos, reginiai ir įvykiai, reiškiniai ir struktūros tėra istorikų keliamas naratyvinis triukšmas, kad laiko klastą geriausiai liudija

anonimai, archeologijos muziejuje eksponuojantys monotoniškai triumfuojantį, gundantį prisiliesti prie jo vėsumos praeities stingulį. Pamanai sau šitaip, tačiau greitai atsipeikėji ir toliau uoliai skaitai eksponatų aprašymus ir pasitikrini jų chronologiją, džiaugiesi mokslininkų išvalgumu ir muziejaus kuratorių kruopštumu ir žinai, kas kam priskirtina, ir kada baigiasi viena bei prasideda kita archeologinė kultūra.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Huizinga, J., 1996. *Viduramžių ruduo*. Vilnius: Amžius.

Lorblanchet, M., Bahn, P., 2017. *The First Artists. In Search of the World's Oldest Art*. London: Thames & Hudson.

MacGregor, N., 2010. *A History of the World in 100 Objects*. London: Allen Lane Imprint of Penguin Books.

Artūras VASILIAUSKAS
Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas,
Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra
arturas.vasiliauskas@gmail.com